

TÁTO KNIHA SA NESNAŽÍ zaznamenávať fakty a udalosti, iba osobné zážitky; zážitky, ktorými zas a znova trpeli milióny väzňov. Je to príbeh o koncentračnom tábore, rozprávaný jedným z tých, ktorí ho zažili na vlastnej koži a prežili. Tento príbeh neopisuje nesmierne hrôzy, o ktorých sa narozprávalo už dosť (aj keď sa im dostatočne neverilo), ale veľké množstvo malých trápení. Inými slovami, táto kniha sa bude snažiť odpovedať na otázku *Ako sa každodenný život v koncentračnom tábore odrážal v mysli priemerného väzňa?*

Väčšina opisovaných udalostí sa neudiala vo veľkých a slávnych táboroch, ale v tých malých, kde sa vykonávala väčšina skutočného vyhladzovania. Tento príbeh nie je o utrpení a smrti veľkých hrdinov a mučeníkov, ani o prominentných kápoch – väzňoch, ktorí pôsobili ako zmocnenci a mali zvláštne privilégia – alebo slávnych zajatcov. Nezaoberá sa teda ani tak utrpením mocných, ako skôr obeťami, mukami a vraždením obrovskej masy neznámych a nikde nezaznamenaných obetí. Boli to práve obyčajní väzni bez zvláštnych znakov na rukávoch, ktorými kápiovia skutočne opovrhovali. Zatiaľ čo títo obyčajní väzni mali len málo jedla alebo žiadne, kápiovia neboli nikdy hladní;

v skutočnosti sa mnohí kápiovia mali lepšie v koncentračných táboroch než počas celého ich predchádzajúceho života. Často boli na väzňov tvrdší než dozorcovia a bili ich surovejšie než príslušníci SS. Kápiov, samozrejme, vyberali spomedzi tých väzňov, ktorých osobnosť dávala prísľub, že sa budú na dané procedúry hodiť, a keď nespĺňali, čo sa od nich očakávalo, okamžite ich degradovali. Čoskoro sa začali podobať príslušníkom SS a dozorcovi v tábore, preto ich môžeme posudzovať podľa podobných psychologických princípov.

Pre nezasvätenca je ľahké získať o živote v koncentračnom tábore mylnú predstavu, predstavu spojenú so sentimentalitou a súcitom. Vie len málo o tvrdom boji o prežitie, ktorý zúril medzi väzňami. Bol to neustávajúci boj o každodenný chlieb a o samotný život, o vlastný osud alebo o osud dobrého priateľa.

Pozrime sa na prípad istého transportu, ktorý mal podľa oficiálneho vyhlásenia premiestniť určitý počet väzňov do iného tábora; lenže s pomerne veľkou istotou sa dalo odhadnúť, že jeho konečným cieľom budú plynové komory. Vybraní chorí alebo slabí väzni neschopní práce mali byť poslaní do jedného z veľkých centrálnych táborov, ktoré boli vybavené plynovými komorami a kremáčnymi pecami. Proces výberu bol signálom pre bezuzdný boj medzi väzňami alebo medzi skupinami väzňov. Jediné, na čom záležalo, bolo, aby sa vyčiarilo jeho meno a meno jeho priateľa zo zoznamu obetí, aj keď každý vedel, že za každého zachráneného sa musí nájsť ďalšia obeť.

Každým transportom malo odísť určité pevne stanovené množstvo väzňov. Nezáležalo na tom, kto to bude, pretože každý z nich bol len číslom. Pri ich príchode do tábora (prinajmenšom tak sa to dialo v Osvienčime) im vzali všetky dokumenty spolu s ostatnými vecami. Každý väzeň mal preto možnosť zvoliť si fiktívne meno alebo povolanie a mnohí to z najrôznejších príčin aj urobili. Väzňiteľov zaujímali iba čísla väzňov. Tieto čísla sa

často tetovali na kožu a museli sa aj našíť na určité miesto na väzenských nohavičiach, vestách alebo pláštoch. Každý strážca, ktorý sa chcel obrátiť na nejakého väzňa, sa len pozrel na jeho číslo (a ako sme sa týchto pohľadov desili!), nikdy sa nepýtal na meno.

Vráťme sa k transportu, ktorý mal o chvíľu vyraziť. Nebol ani čas, ani chuť zaoberať sa otázkami morálky alebo etiky. V hlave každého väzňa vládla jediná myšlienka: udržať sa nažive pre rodinu, ktorá naňho doma čaká a zachrániť svojich priateľov. Bez váhania sa preto snažil zariadiť, aby ďalší väzeň, ďalšie „číslo“, nastúpil do transportu namiesto neho.

Ako som už spomínal, proces výberu káпов bol negatívnym procesom; na túto pozíciu vyberali len tých najbrutálnejších väzňov (aj keď existovalo pár šťastných výnimiek). Lenže okrem výberu káпов, ktorý mali na starosti príslušníci SS, existoval aj proces určitého vnútorného výberu, ktorý neustále prebiehal medzi všetkými väzňami. V podstate sa dokázali udržať nažive jedine tí väzni, ktorí rokmi putovania z tábora do tábora stratili vo svojom boji o prežitie všetky zábrany; boli odhodlaní použiť všetky prostriedky, čestné aj nečestné, dokonca aj brutálne násilie, krádeže a zradu vlastných priateľov, aby sa sami zachránili. My, ktorí sme to prežili s pomocou mnohých šťastných náhod alebo zázrakov – nech už to voláte akokoľvek – my vieme: *tí najlepší z nás sa nevrátili.*

Mnohé faktické opisy koncentračných táborov boli už zaznamenané. V tejto knihe budú však fakty dôležité len vtedy, keď budú súčasťou ľudských zážitkov. Cieľom tohto rozprávania bude snažiť opísať ich presnú povahu. Pre tých, ktorí boli v koncentračnom tábore väzňami, sa toto rozprávanie bude snažiť vysvetliť ich zážitky vo svetle súčasných poznatkov. A tým, ktorí v týchto táboroch nikdy neboli, možno pomôže tomu všetkému porozumieť a predovšetkým pochopiť zážitky toho mizivého percenta

väzňov, ktorí prežili a pre ktorých je teraz život veľmi ťažký. Bývalí väzni koncentračných táborov často hovoria: „Neradi rozprávame o svojich zážitkoch. Tí, ktorí boli vnútri, žiadne vysvetlenia nepotrebujú a ostatní nemôžu pochopiť ani to, ako sme sa cítili, ani ako sa cítime teraz.“

Snaha o metodické predloženie tejto veci je veľmi neľahká záležitosť, pretože psychológia si vyžaduje určitú vedeckú nestrannosť. No môže človek, ktorý uskutočňuje svoje pozorovania, kým je sám väzňom, byť dostatočne nestranný? Takúto nestrannosť má určite vonkajší pozorovateľ, lenže ten je z problému príliš vyňatý, aby mohli mať jeho závery skutočnú hodnotu. Jedine človek z tábora *skutočne vie*. Jeho úsudky môžu byť neobjektívne, jeho hodnotenia prehnané. To je však nevyhnutné. Takýto človek sa musí snažiť vyhnúť každej osobnej zaujatosti, a to je pri písaní knihy tohto typu to najťažšie.

Miestami bude nutné mať odvahu opísať aj veľmi intímne zážitky. Pôvodne som mal v úmysle vydať toto rozprávanie anonymne, len pod mojím väzenským číslom. Lenže keď som dopísal rukopis, zistil som, že ako anonymná publikácia by kniha stratila polovicu svojej hodnoty a že musím mať odvahu vyhlásiť svoje názory otvorene. Preto som nevymazal žiadnu pasáž textu, a to aj napriek vlastnému intenzívnemu odporu k exhibicionizmu.

Nechám na iných, aby z obsahu tohto príbehu vytvorili jasné teórie. Tie by mohli prispieť k psychológii väzenského života, ktorá sa skúmala po prvej svetovej vojne a ktorá nás zoznámila so syndrómom „choroby z ostnatého drôtu“ (*barbed wire sickness*). Sme zaviazaní druhej svetovej vojne za to, že nás obohatila o poznatky z oblasti „psychopatológie nás“ (je to mierne pozmenený citát slávnej frázy a názvu knihy *LeBona*), pretože vojna nám dala súboj nervov a aj koncentračné tábory.

Keďže tento príbeh je o mojich zážitkoch ako obyčajného väzňa, musím spomenúť – a to nie bez nádychu hrdosti – že som s výnimkou posledných pár týždňov nebol v tábore zamestnaný

ako psychiater a dokonca ani ako lekár. Niekoľko mojich kolegov malo to šťastie, že ich zamestnali v slabo vyhrievaných stanoch prvej pomoci, kde obväzovali rany kúskami odpadového papiera. Lenže ja som bol číslo 119 104 a väčšinu času som kopal a kládol koľaje pre železničnú trať. Pri jednej príležitosti som mal sám bez pomoci vykopať tunel pre vodovodné potrubie, ktoré malo viesť pod cestou. Tento výkon neostal bez odmeny; tesne pred Vianocami roku 1944 som ju dostal v podobe takzvaných „prémiových kupónov“. Tie poskytovala stavebná firma, ktorej nás prakticky predávali ako otrokov: firma platila čelným predstaviteľom tábora pevnú cenu za deň a za väzňa. Kupóny stáli firmu päťdesiat fenigov za kus a dali sa vymeniť za šesť cigariet, aj keď často až o niekoľko týždňov neskôr a niekedy aj stratili platnosť. Ja som sa stal hrdým vlastníkom kupónu v hodnote dvanástich cigariet. Lenže, čo bolo dôležitejšie, tieto cigarety sa dali vymeniť za dvanásť polievok a dvanásť polievok mohlo človeka často veľmi reálne zachrániť pred vyhladovaním.

Privilégium fajčenia cigariet bolo v skutočnosti vyhradené pre kápo, ktorí mali zaistenú určitú týždennú kvótu kupónov, alebo snáď aj pre väzňov, ktorí pracovali pre nejakého predáka v sklade alebo dielni a dostávali pár cigariet za odmenu za to, že vykonávali nebezpečnú prácu. Jedinými výnimkami z tohto pravidla boli tí, ktorí stratili chuť žiť a chceli si „užiť“ svoje posledné dni. Keď sme teda videli kamaráta fajčiť svoje vlastné cigarety, vedeli sme, že stratil vieru vo svoju silu žiť ďalej. A keď už niekto stratil vôľu žiť, len veľmi zriedka ju získal späť.

Keď človek preštuduje ohromné množstvo materiálu, ktorý sa nahromadil výsledkom pozorovania a zbierania zážitkov mnohých väzňov, zistí, že v duševných reakciách väzňov na život v koncentračnom tábore môžeme rozlíšiť tri štádiá: obdobie *po prijatí*; obdobie, keď je pevne etablovaný v *každodennej rutine* tábora; a obdobie nasledujúce *po oslobodení* a jeho prepustení.

Príznakom charakterizujúcim prvé obdobie je šok. Za istých okolností môže šok dokonca aj predchádzať formálnemu prijatiu väzňa do tábora. Ako príklad uvediem okolnosti môjho vlastného prijatia.

Tisícpästo ľudí cestovalo vlakom počas niekoľkých dní a nocí: v každom vagóne bolo osemdesiat osôb. Všetci museli stáť alebo ležať na svojej batožine, ktorá tvorila chabý zvyšok ich majetku. Vagóny boli také plné, že jedine horné časti okien prepúšťali dovnútra slabé svetlo úsvitu. Všetci sme očakávali, že nás vlak vedie do nejakej továrne na muníciu, kde budeme pracovať ako nútená pracovná sila. Nevedeli sme, či sme stále v Sliezske alebo už v Poľsku. Pískanie vlaku znelo neobyčajne tajomne, ako volanie o pomoc vyvolané súcitom s jeho nešťastným nákladom, ktorý bol odsúdený na záhubu. Potom vlak prešiel na inú koľaj; zrejme sa blížil k hlavnej stanici. Zrazu sa z radov úzkostných pasažierov ozvalo zvolanie: „Tam je nápis Osvienčim!“ Každému v tom okamihu na chvíľu prestalo biť srdce. Osvienčim – samotné to meno stelesňovalo hrôzy, ktorých sme sa desili: plynové komory, kremáčne pece, masové vraždenie. Pomaly, až váhavo sa vlak sunul ďalej, akoby chcel svojim pasažierom predĺžiť čo najviac to hrozné poznanie: *Osvienčim!*

Keďže úsvit už pokročil, mohli sme rozoznávať obrysy nesmierne rozľahlého tábora: videli sme dlhé pásy niekoľkoradových plotov s ostnatými drôtmi, strážne veže a dlhé zástupy otrhaných ľudských postáv, ponurých v tmavom ráne, trmácajúcich sa po rovných, pustých cestách – kam, to sme nevedeli. Počuli sme jednotlivé výkriky a veliteľské píšťalky. Nevedeli sme, čo znamenajú. Moja predstavivosť mi vnukla predstavu šibeníc s hompálajúcimi sa telami. Bol som zdesený, ale to bolo oprávnené, pretože postupne sme si mali na strašné a nesmierne hrôzy zvykať.

Nakoniec sme zastavili na stanici. Počiatkové ticho bolo prerušené volaním rozkazov. Tieto hrubé, prenikavé výkriky sme od tej chvíle mali počúvať stále znova vo všetkých táboroch.

Zneli skoro ako posledný výkrik obete, lenže niečím sa od neho líšili. Bola v nich určitá drsná chrapľavosť, akoby tieto výkriky vychádzali z hrdla človeka, ktorý takto musí kričať, človeka, ktorého zas a znova vraždia.

Dvere vozňa sa naraz otvorili a dovnútra vtrhol malý oddiel väzňov. Mali na sebe pruhované uniformy, hlavy oholené, ale vyzerali, že sú dobre živení. Hovorili všetkými možnými európskymi jazykmi a správali sa žoviálne, čo za týchto okolností pôsobilo dosť groteskne. Ako topiaci, ktorý sa chytá slamky, som sa vďaka svojmu vrozenému optimizmu (ktorý často riadil moje pocity aj v tých najzúfalejších situáciách) zachytil tejto myšlienky: títo ľudia vyzerajú celkom dobre; zdá sa, že majú dobrú náladu a dokonca sa smejú. Kto vie? Možno sa mi podarí dostať do takej priaznivej situácie, v akej sú oni.

V psychiatrickej terminológii existuje termín „ilúzia omilostenia“. Odsúdený človek získa tesne pred popravou pocit, že by mohol na poslednú chvíľu dostať milosť. My sme takisto lipli na kúsočku nádeje a do poslednej chvíle sme verili, že to nebude až také zlé. Už len pohľad na červené líca a okrúhle tváre tamých väzňov bol pre nás veľkým povzbudením. Nevedeli sme, že tvorili vyberanú elitu, ktorá už roky slúžila ako prijímacia jednotka nových transportov prichádzajúcich na stanicu deň čo deň. Ujali sa nových prišielcov a ich batožiny, vrátane ich vzácnych vecí a prepašovaných šperkov. Osvienčim musel byť zvláštnym miestom v Európe prechádzajúcej poslednými rokmi vojny. Muselo tam byť mimoriadne bohatstvo zlata a striebra, platiny a diamantov, a to nielen v obrovských skladoch, ale aj v rukách príslušníkov SS.

Tisícpäťsto uväznených bolo vtesnaných do prístrešku, ktorý bol postavený pre maximálne dvesto ľudí. Bola nám zima, trápil nás hlad a nebolo tam dosť miesta, aby si všetci z nás sadli na holú zem, ani nehovoriac o tom, že by sme si ľahli. Kúsok chleba, vážiaci menej než stopäťdesiat gramov, bol naším jediným jedlom počas nasledujúcich štyroch dní. A predsa som počul,

ako starší väzni, ktorí mali prístrešok na starosti, vyjednávali s jedným členom skupiny prijímajúcej nových väzňov o cene spony na kravaty vyrobenej z platiny a diamantov. Väčšinu zisku nakoniec vymenia za silnú pálenku. Už si nepamätám, koľko tisíc mariiek bolo potrebných na nakúpenie takého množstva pálenky, ktoré by stačilo na „večierok“, no viem, že títo dlhoroční väzni pálenku potrebovali. Kto by im za takýchto podmienok mohol mať za zlé, že sa chcú opiť? Existovala aj iná skupina väzňov, ktorá dostávala od SS prídely pálenky v takmer neobmedzenom množstve: boli to ľudia zamestnaní v plynových komorách a kremačných peciach, ktorí veľmi dobre vedeli, že jedného dňa ich vystrieda iná skupina ľudí a že budú nútení opustiť svoju vynútenú funkciu katov a stať sa sami obeťami.

Takmer všetci z nášho transportu žili v ilúzii, že dostanú milosť, že všetko sa nakoniec na dobré obráti. Neuvedomovali sme si význam udalosti, ktorá mala onedlho nasledovať. Povedali nám, aby sme nechali svoje batožiny vo vlaku a rozdelili sa do dvoch zástupov – v jednom mali byť ženy, v druhom muži – aby sme sa postupne zapísali u vyššie postaveného dôstojníka SS. Dosť prekvapivo som mal odvahu na to, aby som si schoval batoh pod kabát. Môj zástup sa postupne zapisoval u dôstojníka. Uvedomil som si, že by to bolo nebezpečné, keby dôstojník zbadal môj batoh. Prinajmenšom by ma zrazil k zemi; vedel som to z predchádzajúcich skúseností. Keď som k nemu pristupoval, inštinktívne som sa napriamril, aby môj ťažký náklad nezbadal. Potom som sa mu postavil tvárou v tvár. Bol to vysoký muž, ktorý vyzeral štíhlo a dokonale čistá uniforma bez najmenej škvrnky mu sedela ako uliata. Aký to bol kontrast s nami, ktorí sme boli po zdĺhavej ceste neupravení a špinaví! Zaujal postoj nedbalej ľahostajnosti, pričom si ľavou rukou podopieral lakeť. Pravú ruku mal zdvihnutú a ukazovákom ukazoval veľmi pokojne doprava alebo doľava. Nikto z nás nemal ani najmenšie potuchy o zlovestnom význame, ktorý sa ukrýval za týmto ne-

patrným pohybom prsta ukazujúcim raz doprava a raz doľava, no omnoho častejšie doľava.

Prišiel rad na mňa. Nieкто mi zašepkal do ucha, že keď ma pošlú doprava, bude to znamenať prácu; doľava smerujú chorí a ľudia neschopní práce, ktorých pošlú do zvláštneho tábora. Čakal som, ako sa veci vyvinú; neskôr sa podobná situácia opakovala ešte veľakrát. Batoh ma trochu ťažil na ľavej strane, ale ja som sa snažil kráčať vzpriamene. Dôstojník SS si ma prezrel, očividne zaváhal a potom mi položil obe ruky na plecía. Veľmi som sa snažil vyzeráť múdro a on otáčal moje ramená veľmi pomaly tak, že som nakoniec stál otočený doprava a tým smerom som aj vykročil.

Význam tejto ukazovacej hry nám nieкто vysvetlil neskôr večer. Bol to prvý výber, prvý verdikt, ktorý znamenal našu existenciu alebo zánik. Pre veľkú väčšinu ľudí z nášho transportu, asi deväťdesiat percent, to bol rozsudok smrti, ktorý sa uskutočnil v priebehu niekoľkých nasledujúcich hodín. Tí, ktorých poslali doľava, odviekli zo stanice priamo do kremačných pecí. Kremačná budova, ako mi povedal nieкто, kto tam pracoval, mala v niekoľkých európskych jazykoch nad vchodom napísané „umyváreň“. Pri vstupe dostal každý väzeň kúsok mydla a potom... ale našťastie nemusím opisovať, čo sa potom udialo. O tejto hrôze sa toho už napísalo dosť.

Hrústka tých, ktorí to z nášho transportu prežili, sa dozvedela v ten večer pravdu. Pýtal som sa väzňov, ktorí v tábore už nejaký čas žili, kam poslali môjho kolegu a kamaráta P.

„Poslali ho doľava?“

„Áno,“ odpovedal som.

„Potom je tam,“ povedali.

„Kde?“ Ruka jedného z väzňov ukázala na komín vzdialený niekoľko stoviek metrov, z ktorého šľahali plamene smerom k popolavej poľskej oblohe a menili sa na zlovestný kúdol dymu.

„Tam je tvoj kamarát, vznáša sa k nebu,“ dostal som odpoveď. Lenže stále som tomu nerozumel, až kým mi to nevysvetlili prostými slovami.

Ale začnem rozprávať poporiadku. Z psychologického uhla pohľadu sme museli od brieždenia na stanici prekonať dlhú, predlhú cestu k našej prvej noci v tábore.

Eskorta príslušníkov SS s nabitými zbraňami nás prinútila bežať od stanice pomedzi elektrinou nabitú ostnatú drôtu a cez celý tábor až do očistnej budovy, pretože pre nás, ktorí sme prešli prvým výberom, bol prichystaný skutočný kúpeľ. Opäť sa nám potvrdila naša ilúzia omilostenia. Príslušníci SS boli takmer sympatickí. Čoskoro sme zistili, aký na to mali dôvod. Boli na nás milí, lebo videli, že máme na rukách hodinky – snažili sa nás dobrosrdečným správaním presvedčiť, aby sme im ich dali. Nebudeme im musieť vydať všetok náš majetok? A prečo by vlastne ten relatívne milý človek nemohol dostať moje hodinky? Možno sa mi za to jedného dňa odvdáči.

Čakali sme v priestore, ktorý vyzeral ako predsieň pri dezinfekčnej miestnosti. Potom sa objavili príslušníci SS a rozprestrelí na podlahe prikrývky, na ktoré sme mali nahádzať všetky naše veci, hodinky a šperky. Ešte vždy sa našli medzi nami naivní ľudia, ktorí sa pýtali, či si nemôžu ponechať svadobný prsteň, medailu alebo nejakú drobnosť pre šťastie. Skúsenejší väzni, ktorí tam pracovali ako pomocníci, sa na tom zabávali. Nikto z nás zatiaľ nedokázal pochopiť, že nám aj tak vezmú všetko.

Pokúsil som sa dohodnúť s jedným zo starších väzňov. Nenápadne som sa k nemu prikradol, ukázal som na zvitok papiera vo vnútornom vrecku svojho kabáta a povedal som: „Pozri, toto je rukopis vedeckej knihy. Viem, čo povieš; mal by som byť rád, keď ostanem nažive, že to je všetko, v čo môžem dúfať. Lenže nemôžem si pomôcť. Musím si tento rukopis udržať za každú cenu; je v ňom moja celoživotná práca. Rozumieš tomu?“

Áno, začínal tomu rozumieť. Jeho tvár sa zvrstila v úškľabok, najprv súcitný, potom pobavenejší, výsmešný, urážlivý, až

na mňa nakoniec zareval: „*Scheisse!*“* To bolo jedno zo slov, ktoré vládlo slovníku väzňov v tábore. V tej chvíli som všetko pochopil a urobil som to, čo znamenalo prelom v prvej fáze mojej psychologickkej reakcie na koncentračný tábor – celý svoj predchádzajúci život som nechal za sebou.

Naraz nastal medzi mojimi spolupútnikmi, ktorí postávali po miestnosti s bledými, vystrašenými tvármi a bezradne uvažovali, čo bude ďalej, veľký rozruch. Opäť sme začuli zachrípnuté volanie povelov. Údermi nás dohnali do miestnosti, ktorá susedila s umyvárňou. Tam sme sa zoskupili okolo príslušníka SS, ktorý čakal, kým všetci nedorazili. Potom povedal: „Dám vám dve minúty a budem to stopovať. Za tento čas sa úplne vyzlečiete a zhodíte zo seba všetko na zem. So sebou si nevezmete nič okrem svojich topánok, opasku alebo podväzkov, poprípade bedrového pásu. Začínam počítať – teraz!“

Ľudia si vyzliekali šaty v neuveriteľnom zhone. Keď sa dve minúty blížili ku koncu, znervózneli sme, nemotorne sme si strhávali spodnú bielizeň, opasky a zápasili so šnúrkami do topánok. Potom sme začuli prvé zvuky bičovania – kožené remienky dopadali na nahé telá.

Nahnali nás do ďalšej miestnosti, kde nás mali oholiť. Neoholili nám len hlavy, na celých telách nám nenechali ani jediný chlôpok. Nahnali nás do spŕch, kde sme sa opäť zoskupili, leďva sme jeden druhého spoznávali. Niektorí s veľkou úľavou podotkli, že zo spŕch kvapká skutočná voda.

Kým sme čakali na prúd vody, vďaka vlastnej nahote sme to konečne pochopili: okrem svojich nahých tiel sme už skutočne nemali nič; dokonca aj vlasy nám vzali a jediné, čo nám ostalo, bola doslova holá existencia. Mali sme ešte nejaké iné materiálne spojenie s našimi minulými životmi? Pre mňa to boli moje okuliare a opasok; to druhé som neskôr musel vymeniť za kúsok chleba. Pre vlastníkov bedrového pásu bolo pripravené ešte jedno prekvapenie. Náš barak mal na starosti jeden starší väzeň,

---

* „Hovno!“ (dosl. prekl. z nem.)

ktorý nás večer privítal príhovorom, v ktorom nám dal svoje čestné slovo, že osobne obesí na tráme každého, kto zašil peniaze alebo šperky do svojho bedrového pásu. Hrdo prehlásil, že ako staršieho obyvateľa ho na to zákony tábora oprávňujú.

Čo sa týka našich topánok, s nimi to nebolo také jednoduché. Hoci sme si ich mali ponechať, tí, ktorí mali kvalitnejšie topánky, ich nakoniec museli aj tak odovzdať a výmenou za ne dostali topánky, ktoré im nesedeli. Skutočný problém však mali tí väzni, ktorí sa držali naoko dobre mienenej rady od starších väzňov, ktorú dostali pred sprchami a skrátili si svoje vysoké čižmy tak, že odrezali ich vrchné časti a potom potreli odrezané kraje mydlom, aby sabotáž zakryli. Príslušníci SS akoby len na to čakali. Všetci usvedčení z tohto zločinu museli odísť do príľahlej miestnosti. Po krátkom čase sme počuli šľahanie remeňa a výkriky mučených ľudí. Teraz to netrvalo krátko.

Ilúzie, s ktorými niektorí z nás stále žili, sa jedna za druhou rozpadali a onedlho väčšinu väzňov pomerne nečakane zachvátil šibeničný humor. Vedeli sme, že okrem svojich absurdne obnažených životov sme nemali čo stratiť. Keď na nás pustili sprchu, všetci sme sa horko-ťažko snažili robiť si šarty, a to zo seba aj ostatných. Zo spŕch predsa tiekla skutočná voda!

Okrem zvláštneho zmyslu pre humor nás zachvátil aj iný pocit: zvedavosť. Tento čudný druh zvedavosti som zažil už skôr – bola to pudová reakcia na určité zvláštne okolnosti. Keď bol raz môj život pri horolezeckej nehode v ohrození, v kritickej chvíli som pociťoval len jediné: zvedavosť; bol som zvedavý, či to prežijem a či z toho vyviaznem s fraktúrami lebky alebo inými zraneniami.

Dokonca aj v Osvienčime prevládala chladná zvedavosť, ktorá nejakým spôsobom oddeľovala myseľ človeka od jeho okolia, a on potom vnímal situácie s určitou objektivitou. V tom čase si ľudia tento stav mysle zámerne udržiavali, pretože im poskytoval určitú obranu. Túžili sme sa dozvedieť, čo sa stane v najbližšej chvíli a aké následky bude mať napríklad to, že postávame

vonku v chlade neskorej jesene celkom nahí a ešte aj mokrí po sprchovaní. Počas ďalších dní sa zmenila naša zvedavosť na údiv, že sme neprechladli.

Pre nových väzňov boli prichystané aj mnohé ďalšie podobné prekvapenia. Lekári medzi väzňami najprv zistili, že „učebnice sú plné klamstiev“. V niektorých sa píše, že človek nemôže existovať bez spánku viac než určité množstvo hodín. To je omyl! Sám som bol presvedčený, že existujú veci, ktoré proste nedokážem; nedokážem spať bez toho alebo tamtoho, alebo nedokážem žiť s tým alebo oným. Prvú noc v Osvienčime sme spali na posteliach, ktoré boli postavené nad sebou. Na každom poschodí, širokom meter osemdesiat až dva metre, spalo deväť ľudí; priamo na doskách. Deväť ľudí sa delilo o dve deky. Mohli sme, samozrejme, ležať len na bokoch, natesnaní a natlačení na seba, čo so sebou nieslo aj určité výhody, pretože bola zima. Hoci sme si nesmeli brať do buniek topánky, niektorí ich tajne používali ako vankúše, a to aj napriek tomu, že boli zablatené. V opačnom prípade musel človek ležať na skrčenej, takmer až vyklíbenej ruke. A predsa sa spánok dostavil a na niekoľko hodín priniesol so sebou zabudnutie a úľavu od bolesti.

Rád by som spomenul niekoľko ďalších prekvapení, ktoré sa týkali toho, čo všetko sme dokázali vydržať: nemohli sme si umývať zuby, a predsa sme aj napriek tomu a vážnemu nedostatku vitamínov mali zdravšie ďasná než kedykoľvek predtým. Počas šiestich mesiacov sme museli nosiť rovnaké košeľe, až kým sa prestali na košeľe podobať. Pre zmrznuté vodovodné potrubie sme sa nemohli niekoľko dní vôbec umývať, a predsa nám rany a odreniny na rukách, špinavých od práce so zemou, nezačali hnisieť (teda pokiaľ na nich neboli omrzliny). Alebo napríklad človek, ktorý mal ľahký spánok a zvykol sa zobudiť pri najmenšom zvuku vo vedľajšej izbe, sa teraz ocitol natlačený na svojho spolunocľáznika, ktorý hlasno chrápal len niekoľko centimetrov od jeho ucha, a predsa spal tvrdým spánkom, a to aj napriek tomuto hluku.

Keby sa nás niekto opýtal na náš názor na Dostojevského výrok, ktorý rozhodne definuje človeka ako bytosť, ktorá si dokáže zvyknúť na všetko, odpovedali by sme: „Áno, človek si môže zvyknúť na všetko, ale nepýtajte sa nás, ako to dokáže.“ Lenže naša psychologická analýza zatiaľ tak ďaleko nesiahala; zatiaľ sme sa do takej pokročilej fázy života v tábore nedostali. Nachádzali sme sa stále len v prvej fáze psychologických reakcií na tábor.

Nad samovraždou rozmýšľal takmer každý, aj keď len na krátku chvíľu. Táto myšlienka sa rodila z beznádejnosti situácie, neustáleho nebezpečenstva smrti, ktoré sa nad nami každý deň a každú hodinu vznášalo a jej blízkosti, ktorej podľahli mnohí okolo nás. Vďaka osobným rozhodnutiam, ktoré opíšem neskôr, som si počas prvej noci v tábore pevne prisahal, že nikdy „neskočím do drôtov“. Touto frázou sa v tábore označoval najrozšírenejší spôsob samovraždy – stačilo sa dotknúť ostnatého drôtu, v ktorom prúdila elektrina. Nebolo pre mňa veľmi ťažké dospieť k tomuto rozhodnutiu. Nemalo veľký zmysel spáchať samovraždu, pretože šance na prežitie priemerného väzňa, keď to uvážim objektívne a vezmem do úvahy všetky možné okolnosti, boli mizivé. Nič mu nemohlo dať istotu, že sa ocitne medzi malým percentom ľudí, ktorí prežili všetky selekcie. Väzeň v Osvienčime sa v prvej fáze, ktorou bol šok, nebál smrti. Dokonca aj plynové komory mu po prvých dňoch prestali naháňať hrôzu – koniec koncov, ušetrili by ho pred páchaním samovraždy.

Priatelia, ktorých som stretol neskôr, mi povedali, že som nebol jedným z tých, ktorých šok zo vstupu do tábora značne deprimoval. Keď sa ráno po našej prvej noci v Osvienčime stala nasledujúca príhoda, len som sa smial, a to celkom úprimne.

Napriek prísnyim nariadeniam neopúšťať svoje „bloky“ sa jeden môj kolega, ktorý prišiel do Osvienčimu niekoľko týždňov pred nami, tajne dostal do našej budovy. Chcel nás upokojiť a utešiť a povedať nám niečo o tom, ako to v tábore funguje. Schudol natoľko, že sme ho najprv nespoznali. So živiálnym

výrazom v tvári a bezstarostným postojom nám narýchlo dal niekoľko rád: „Nebojte sa! Nemajte strach zo selekcie! M., hlavný lekár SS, má pre lekárov slabosť.“ (V tomto nemal pravdu; dobrosrdečné slová môjho kamaráta boli zavádzajúce. Istý šesťdesiatročný väzeň, ktorý bol lekárom pre jeden blok zložený z niekoľkých budov, mi vravel, ako raz naliehavo prosil doktora M., aby oslobodil jeho syna, pretože ho mali poslať do plynu. Doktor M. chladne odmietol.) „No prosím vás o jednu vec,“ pokračoval, „keď to bude aspoň trochu možné, hoďte sa každý deň, aj keby ste na to mali použiť kúsok skla... aj keby ste za to mali dať svoj posledný krajec chleba. Potom budete vyzeráť mladšie a holením vám sčervenajú líca. Ak chcete ostať nažive, máte len jedinú možnosť: musíte budiť dojem, že zvládnete pracovať. Keď začnete čo i len trochu krívať, pretože máte dajme tomu malý pľuzgier na päte, a niekto z SS to uvidí, odvedie vás nabok a môžete si byť istí, že na ďalší deň pôjdete do plynu. Viete, koho nazývame „moslimom“? Je to človek, ktorý vyzerá mizerne, je úplne na dne, chorý a vychudnutý a ktorý už viac nedokáže znieť tvrdú prácu... to je „moslim“. Skôr či neskôr, obyčajne skôr, odvedú každého „moslima“ do plynovej komory. Preto nezabúdajte: hoďte sa, stojte pevne, pochodujte svižne a potom sa plynu nemusíte báť. Nikto z vás, ktorí tu stojíte, aj keď ste tu zatiaľ len dvadsaťštyri hodín, sa nemusí báť plynu, možno až na teba.“ Ukázal na mňa a povedal: „Dúfam, že ti nevádi, keď ti to hovorím takto na rovinu.“ Otočil sa k ostatným a zopakoval im: „Spomedzi vás všetkých je on jediný, kto by sa mal báť nasledujúcej selekcie. Preto nemajte strach!“ A ja som sa smial. Dnes som presvedčený o tom, že ktokoľvek iný na mojom mieste by v ten deň urobil to isté.